

HILFU'L-FUDÛL TEŞKİLATI

Nesim SÖNMEZ (*)

ÖZ

Bu makalenin amacı Cahiliye Dönemi Arapları arasında vücut bulan Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı'nı irdeleyerek ezilenlerin bu dönemde haklarının nasıl korunmaya çalışıldığına açıklık getirmektir. İlk önce bu teşkilata neden bu ismin verildiği üzerinde durulmuş, Cahiliye Dönemi'nde yapılan diğer hilflere ve bunların amaçlarına değinilmiştir. Daha sonra bu hilfin yapılmasının sebepleri üzerinde durulmuş, teşkilatın kurulmasına yol açan olaylar, teşkilata katılan ve katılmayan kabileler, teşkilatın etkileri ve daha sonraki dönemlerde devam etmemesinin nedenleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Hilf, Fudûl, Cahiliye, Kabile, Adalet, Zulüm, Hak*

ABSTRACT

Hilfu'l- Fudûl Organization

The aim of this organization is to enlighten how despised people try to protect their rights by explicating Hilfu'l Fudul Organization that emerged between Arabs of the age of ignorance. Initially, it is emphasized that why this organization is named like this, aids done at the age of ignorance and their aims are mentioned. Subsequently, it is emphasized that what are the reasons of these aids, factual backgrounds of foundations of this organization, clans taking part in and not taking part in, effects of the organization and the reasons why it does not go on at the other ages.

Keywords: *Hilf, Fudûl, Jahiliyyah, Tribe, Justice, Cruelty.*

* Dr., Erzurum-Yakutiye-Rabia Hatun Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi Arapça Öğretmeni.

Giriş

İnsanoğlunun en temel hedeflerinden birisi de yaşadığı evrende huzurlu ve müreffeh bir hayat sürmektir. Onun, bu hedefe ulaşmasını engelleyen en bariz sebeplerden birisi de zaman zaman uğradığı haksızlıklar ve zulümlerdir. Yaşamı çekilmez hale getiren zulmün engellenmesi, yaşanılabilir bir dünyanın tekâmül etmesi için gerek ilahi dinler gerekse beşeri sistemler birçok mücadele vermişlerdir. İnsanı insan yapan fikirler hiçbir zaman yapılan haksızlıkları tasvip etmemiştir.

Cahiliye Döneminde kurulan Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı, gerek ticari gerekse dini bir merkez olan Mekke'ye gelen yabancıların uğradıkları haksızlıkların bertaraf edilmesi amacıyla Arap kabileleri arasında haksızlıkları ve zulmü önleme konusunda bir sözleşme yapmıştır. Yapılan bu sözleşmeyi değerli kılan en önemli unsur ise Hz. Peygamber'in, yapılan bu sözleşmeye iştirak etmesi ve alınan kararları benimsemesidir.

Bu makalede, genel hatlarıyla Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı ele alınmış, makalenin sonuç kısmında ise bazı değerlendirilmeler yapılmıştır.

Sözlükte “antlaşma, ittifak, pakt, federasyon, akit, yemin” anlamlarına gelen “حَلْفٌ” kelimesinin çoğulu “أحلافٌ”dır.¹ Terim olarak “حَلْفٌ” Cahiliye Dönemi'nde Arap kabilelerinin veya şahısların yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla yaptıkları antlaşma ve ittifakları ifade eder. “حَلْفٌ” yapan kişilere “حَالِفٌ” denir.² “فَضْلٌ” kelimesi ise sözlükte “artık, fazla, geride kalan, üstünlük, iyilik, lütuf, ihsan, kibarlık, nezaket, fazilet, erdem, hikmet” anlamlarına gelir. Çoğulu “فُضُولٌ”dır.³ Bu itibarla, izafet terkibi halin de kullanılan “حَلْفُ الْفُضُولِ / Hilfu'l-Fudûl” terimine, “fazilet sahiplerinin antlaşması” diyebiliriz.

İslam'dan önce Araplar arasında çok yaygın olan hilf müessesesi çeşitli şekillerde uygulanmıştır. İki veya daha fazla kabile arasında yapıldığı gibi bir kabile ile o kabileye mensup olmayan bir fert veya aile arasında yahut herhangi iki kişi arasında yapılmaktaydı. İlk defa Kureyş adına yabancılarla hilf yapan şahıslar Abdulmeâf'ın oğulları olan Haşim, 'Abduş-Şems, Muttalib ve

1 Cevherî, (Ebû Nasr İsmail b. Hammâd), *Tâcu'l-Luğâ*, I-II, 1382, II, 16; el-İsfehânî, Râgıp, *Mu'cemu Mufredâti Elfâzi'l-Kuran*, nşr. Nedîm Maraşlı, Dâru'l-Katibi'l-'Aza, tsz, s.128; ez-Zebîdî, (Muhibuddin Ebû Feyz), *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kamus*, I-X, Dâru'l-Fikr, 1308, VI, 75.

2 İbn Manzur, (Celalu'd-Din Muhammed Mukerremu l-Ensâri), *Lisanu'l-Arap*, “hlf” md., I-XV, Beyrut, Tsz, nşr. Kosta Tomas ve Şurekah, Kahire, 1890.

3 İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, XI, 525; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kamus*, VIII, 61; Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, I-IV, İstanbul, 1305, IV, 27.

Nevfel'dir. Bunlar sırayla Bizans, Habeşistan, Hımyerî ve Sâsânî devletleriyle yaptıkları hilfler sayesinde Kureyş'in, ticari faaliyetlerini huzur ve emniyet içinde yürütmesini sağlamış, bundan dolayı da "mucebbirûn" yani "işleri yoluna koyanlar, düzenleyiciler" diye meşhur olmuşlardır.⁴

Hilfu'l-Fudûl teşkilatını detaylı bir şekilde ele almadan önce Cahiliye Dönemi'nde Araplar arasında yapılan hilflerden ve onların yapılış amaçlarından kısaca bahsedelim.

Cahiliye Döneminde Yapılan Hilflerin Amaçları

Cahiliye Dönemi Araplarının, hilfleri iki amaç için yaptıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, savunma ve mazlumların hakkını almak maksadıyla yapılan hilflerdir. Savunma amaçlı hilfler, öncelikle kabileler arasında çıkabilecek savaşları önlemeye yöneliktir. Caydırıcılık özelliği ile bugünkü askerî paktlara, her türlü yardımlaşma ve dayanışmayı hedeflemesiyle de siyasi, ekonomik, kültürel vb. işbirliği antlaşmalarına benziyordu. Hilf yapmak isteyen kabileler bir araya gelerek bir tören düzenlerler ve yaptıkları ateşin etrafında, genellikle zemzem suyu veya içine kurban kanı karıştırılmış şarap içerek her konuda birbirlerine yardıma koşacaklarına dair bir antlaşma yaparlardı. Aralarında yeminleşen iki veya daha fazla kabile artık bir tek kabile gibi olur ve birine yapılacak saldırı diğerine de yapılmış sayılırdı, sevinç ve yaslar paylaşılırken herhangi birinin üçüncü bir tarafa verdiği eman da kabul edilirdi. Ancak bu tür hilfler daha çok küçük ve zayıf kabilelerle kalabalık ve aynı zamanda kuvvetli kabileler arasında yapılırdı. Böylece zayıflar güçlülerin himayesine girerlerdi. Küçük kabilelerin büyüklere ilhak edilmesi şeklinde yapılan hilfler de vardır.

İkincisi, Arap olsun veya olmasın zulme uğrayan ve mağdur edilen kişilerin yanında yer alıp onların haklarını ve hukuklarını korumak amacıyla kurulan ittifaklardır. Bu amaçla bir araya gelen kabileler, mazlumun hakkını zalimden alıncaya kadar mücadele edeceklerine dair yemin ederlerdi. Bu tür hilflerin örnekleri Cahiliye Dönemi'nde oldukça fazladır. Cahiliye Arapları arasında yapılan hilflerin en meşhurları şunlardır:

- Hilfu'l-Fudûl,
- Bazı Kureyş kabilelerinin karşılıklı olarak kurdukları Hilfu'l-Mutayyebîn⁵ ve Hilfu'l-Ahlâf,

4 İbn-i Sa'd, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-X, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, tsz, I,128-129.

5 Algül, Hüseyin, "Hilfu'l-Mutayyebîn", *DİA*, XVIII, 32, İstanbul, 1998.

- Dabbe, Sevr, 'Ukl, Teym ve 'Adi kabileleri arasında yapılan Hilfu'r-Ribâ,
- 'Abs ve Amir b. Sa'sa'nın; Zubyan, Benû Teym ve Benû Esed'e karşı yaptığı hilf,
- Kureyş, Kinane ve Huzaa kabileleri arasındaki Hilfu'l-Hums,
- Kureyş ile Ehâbiş kabileleri arasındaki hilf,
- Zuhre Oğulları ile Sehm Oğulları arasında yapılan Hilfu's-Silah.⁶

Aynı şekilde Medine'deki Yahudi kabilelerinin bir kısmı Hazrec Kabilesi ile bir kısmı da Evs Kabilesi ile ittifak kurmuşlardı. Hz. Peygamber de hem Yahudilerle hem de Medine civarında ve Mekke - Medine arasında yaşayan Arap kabileleriyle bazı antlaşmalar yapmıştır.

Kabilelerin şahıslar ve ailelerle yaptıkları hilfler ise daha çok, çeşitli sebeplerle kendi kabilesinden ayrılan bir şahsın veya ailenin başka bir kabilenin himayesi altına girmesi ve o kabilenin mensubu gibi davranması şeklinde olurdu. Bu tarz hilf ile bir kabileye sonradan katılanlar o kabile fertlerinin bütün haklarına sahip olurlardı ve asıl kabilelerinin adıyla değil, sonradan katıldıklarının "*mevlâ*" sı olarak anılırlardı.

Arap toplumunda zayıfların himaye altına girdiği bir başka hilf şekli de fertler arasında uygulanırdı. Bu hilf Arapların tarihinde iki türlü uygulama alanı bulmuştur. Birincisinde, mazlum sınırlı bir süre zarfında güçlü bir şahsın himayesinde kalması şeklinde olurdu. İkicisinde ise güçsüz halif, himayesine girdiği şahsın "*mevlâ*" sı olarak anılırdı. Himayeci, himayesine aldığı kişiyi isterse kardeşliğe veya evlatlığa kabul edip nesebine dâhil edebilirdi. Bu durumda güçsüz halif, hamisinin ölümü halinde mirasından altıda bir oranında pay alırdı.

Hz. Peygamber hicretten sonra Muhacirlerle Ensar arasında kardeşlik bağını kurarken onları hilf üzerine kardeş ilan etmiştir. Resûlullah'ın yaptığı bu işleme göre taraflar kazançlarında ortak oldukları gibi birbirlerinin mirasçısı da olabiliyorlardı. Bu hususa Nisa Suresinin 33. ayetinde işaret edilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve Enfal Suresinin 75. ayetinde sözleşmeyle kardeş olanların birbirlerinin mirasından pay almaları yasaklanırken Ahzab Suresinin 6. ayetinde sadece hibe şeklinde yardımda bulanabilecekleri bildirilmiştir. Hz. Peygamber Cahiliye Devrinde adalet ve yardımlaşma amacıyla yapılan bütün hilflerin İslam'a ters düşmediğini ifade etmiştir.

⁶ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (I-II), çev, Salih Tuğ, (5. Baskı), İstanbul, 1993, I, 55.

Bu Teşkilata Hilfu'l-Fudûl Denilmesinin Nedeni

Rivayet edildiğine göre Mekke'nin ilk sakinleri olan Curhumlulardan Fadl (çoğulu fudûl) adlı üç kişinin (Fadl b. Fedale, Fadl b. Vedaa, Fudayl b. Haris veya Fudayl b. Şuraa, Fadl b. Vedaa, Fadl b. Kudaa) kendi aralarında, Mekke'de yerli veya yabancı kimsesiz birine zulüm yapıldığında zalimden hakkını alıncaya kadar kabileleriyle birlikte ona yardım edeceklerine dair ahitleşirler.⁷ Tesirini uzun süre gösteren bu antlaşma, bazı tarihçilere göre söz konusu isimlerden dolayı “*Fadllar'ın Yemini*” diye isimlendirilmiştir. Yahut bazı Arap kabilelerinin toplanıp ahitleştikleri ve Hz. Peygamberin de katıldığı Hilfu'l-Fudûl yemini, Fadılların yaptığı yemine benzediği için bu isim verilmiştir. Başka bir rivayete göre de bu antlaşmaya, Hilfu'l-Mutayyibin ve Hilfu'l-Ahlâf'tan daha üstün (*Fudul*) olduğu, Kureyşlilerin onu “*Bu bir fazilet yeminidir.*” diye niteledikleri, haksız yere alınan fazla şeyler sahibine iade edildiği için bu isim verilmiştir.⁸

Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı'nın Gerekçesi

Cahilliye döneminde Araplar arasında sık sık cinayetler vuku bulur, ardi arkası kesilmeyen kan davaları nesillerin kesilmesine sebep olurdu. Özellikle Mekke'de yabancı ve koruyucusuz kişiler için mal, can, ırz ve namus emniyeti kalmamış, işler son derece çığırından çıkmıştı. Dışarıdan şehre hac ya da ticaret yapmak maksadıyla gelen zayıf ve güçsüz kimseler haksızlığa ve zulme uğrarlardı. Bazen yabancı tüccarların malları satın alınır; ancak karşılığı ödenmezdi veya hacıların güzel kadınları ve kızları ellerinden zorla alındığında yapılan feryatlara ve figanlara kimse kulak asmazdı.

Bitmek tükenmek bilmeyen bu kanlı savaşların tabii sonucu olarak hem can, mal ve ırzın korunması hem de cereyan eden bu savaşlara son vermek ve aynı zamanda da kabileler arası bir takım sosyal ve siyasi düzenlemeler yapmak maksadıyla bazı Arap kabileleri kendi aralarında bir takım antlaşmalar yapardı. Diğer bir ifadeyle sürekli savaşlar sonucu antlaşma yapılmazdı. Düşmana karşı koymak için güçlü hale gelmek ve en azından iyi bir savunma yapmak maksadıyla küçük ve zayıf kabileler bir araya gelerek tek kabile halinde ittifaklar oluşturmuşlardır. el-Bekri'nin ifadesiyle güçlü kabilelerin zayıf kabileleri ezmeleri ve sömürmeleri sonucu zayıf veya küçük kabileler güçlü ve

7 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, (Alî b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşi), *Kitabu'l-Eğani*, I-XXV, (3. Baskı), Daru's-Sekâfe, Beyrut, 1962-1964, XVII, 211-214-215; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakka ve diğerleri, I-IV, Beyrut, 1992, III, 140.

8 İbn Habîb, (Muhammed b. Habîb el-Bağdâdi), *Kitabu'l-Munemmak Fi Ahbari Kureys*, nşr. Hurşid Ahmed Faruk, Beyrut, 1985, s. 54

büyük kabilelere iltihak ederek büyük veya güçlü kabilelerin sahip olduğu hak ve sorumluluklara ortak olmuşlardır. Bu ifade, kabileler arasında bir rekabetin olduğu kadar, ezen ve ezilen sınıfların varlığını da göstermektedir. Ayrıca birkaç değişik kabile kendilerine yapılacak herhangi bir saldırı veya haksızlık karşısında ortak hareket etmek amacıyla bir nevi pakt oluşturmuşlardır. Dolayısıyla kabileler arası bir güvence oluşturma, birbirine yardım etme, korunma ve kollanmaya dayanan bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu itibarla kabileler arası bir dayanışmanın oluşturulduğu, birbirlerini destekledikleri veya bazı kabilelerin diğer büyük kabilelerin idaresi altına girdiği görülür.⁹

Yukarıda anlattığımız sebeplerden dolayı Arap kabileleri arasında yapılan antlaşmalardan birisi de Hilfu'l-Fudûl antlaşmasıdır. Bu antlaşma, hicretten 33 yıl (bazı rivayetlerde 18 veya 28 yıl) önce ficar savaşlarından sonra yapılmıştır. Genel kanaate göre bu antlaşma, şu sebeplerden dolayı yapılmıştır:

Sosyal Sebepler

İslam öncesi Arap toplumunda, siyasi otoriteyi elinde tutan bir merci yoktu. Kabileler münferit olarak hareket ediyorlar ve her kabilenin başında bir de reis bulunuyordu. Ancak bu reisin yetkileri sınırlıydı. Ayrıca insanların davranışlarını kontrol edecek hukuki bir merci de yoktu. Bu yüzden, herkes şahsi çıkarları yönünde hareket etmekteydi. Neticede fertle toplum arasında çatışmalar meydana gelmekteydi.¹⁰

İnsan hayatı, toplu yaşamayı zaruri kıldığından insanlar birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içine girerler, sürekli alışveriş içinde bulunurlar. Bu ilişkilerin temelinde karşılıklı anlayış, dostluk ve yardımlaşmanın olması, toplumun refah ve huzurunu temin edecektir. Toplum hayatının huzurlu bir şekilde devam edebilmesi için fertler arasında iyi bir dayanışmanın olması zorunludur. Şayet böyle olmazsa toplumda çeşitli kargaşalar meydana gelir.

Cahiliye döneminde, toplumdaki bu dayanışmayı sarsan çeşitli sosyal olaylar meydana gelmiştir. Örneğin, gerçek sebebe dayanmadan çıkan savaşlar, yabancılara yapılan haksızlıklar vb. olaylar, insanların birbirlerine olan güvenlerini sarsıyordu. Dolayısıyla huzursuz bir toplum ortaya çıkıyordu.

İşte böyle bir dönemde, insanların huzur ve sükûn içerisinde yaşamalarını temin etmek için karşılıklı dayanışma, yardımlaşma ve güven duygusunun topluma verilmesi gerekiyordu. Bu sebepler, insanların davranışlarına yön verebilmek maksadıyla bir takım müeyyidelerin konulmasını zaruri kılıyordu.

9 Bakırcı, Selami, "Araplarda Kabile Yapısı", *AKEV*, Yıl 3, Sayı 11, Kasım 2001 – Ocak 2002, s. 131 - 140.

10 Mücteba, Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, İstanbul, 1980, s. 23.

Psikolojik Sebepler

İnsan sıkıntıya girdiği bir anda başkalarından yardım isteme ihtiyacı duyar. Aynı zamanda sıkıntılı birisini sıkıntısından kurtarmak ve ona yardım etmek düşüncesi, yine insanın tabiatında vardır. Mekkeliler veya Mekke'nin dışından Mekke'ye gelenler karşılaştıkları bazı problemleri tek başlarına çözemiyorlardı. Psikolojik açıdan kendilerini yalnız hissediyorlardı. Bu da aralarında böyle bir birlikteliğin oluşmasına zemin hazırladı.

Ekonomik Sebepler

Cahiliye Döneminde, Mekke'ye hac ya da ticaret yapmak için gelenlerin mallarını koruyacak bir teşkilat yoktu. Nüfuzlu kimseler bile bazen satın aldıkları bu malların karşılığını vermiyorlardı.¹¹ Tecavüz ve haksızlığa uğrayan kimselerin zararı telafi edilemiyordu. Bu durum, Mekke topluluğunu diğer kabilelerin gözünden düşürüyordu. Mekke, hem dini bir merkez hem de çeşitli panayırların kurulduğu bir ticaret merkeziydi.¹² Ancak, Mekke'ye gelen hacıların ve tüccarların can güvenlikleri yoktu. Bu da tüccarların Mekke'ye gelmesini engelliyordu. Dolayısıyla geliri ticarete dayanan Mekke darboğaza girmişti. Bu durum böyle bir teşkilatın kurulmasını zorunlu kılmıştı.

Hilfu'l-Fudûl Teşkilatının Kurulmasına Yol Açan Problemler

Hilfu'l-Fudûl teşkilatının gerçekleşmesine yol açan olaylar hakkında çeşitli rivayetler vardır. Biz bu rivayetlerden bazılarını maddeler halinde aşağıda zikredeceğiz.

1. Yemen halkından bir adam bir miktar ticaret malıyla Mekke'ye gelir. Malını Benû Sehm kabilesine mensup bir adama satar. Malı satın alan alıcı, satıcının parasını vermeyince adam malını geri almak ister; fakat alıcı malı vermez. Bunun üzerine satıcı, bir taşın üstüne çıkıp yüksek sesle mağduriyetini dile getiren şu şiiri inşad eder:

بيطن مكة نائي الدار والنفر	يال قصى لمظلوم بضاعته
بين المقام و بين الركن والحجر	واشعث محرم لم يقض حرمة
أم ذاهب في ضلال مال معتمر	أقائم من بني سهم بدمتهم
ولا حرام لشوب الفاجر الغدر	إن الحرام لمن تمت حرامته

11 İbn Kesir, (Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I-IV, nşr. Mustaf Abdulvâhid, Beyrut, 1976, I, 259.

12 Yılmaz, İbrahim, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997. s. 135.

*Ey Kusay!*¹³ *Eviden ve kabilesinden uzak, Mekke'nin ortasında ticaret eşyasını (kaybetmiş) başı açık, ihramlı, makam (-ı İbrahim), (Kâbe'nin diğer) temel esaslar(ı) ve Haceru'l-Esved'in arasında saygınlığını yerine getirmemiş bir mazlunun imdadına yetiş! Zira saygınlık, orada (Kâbe'de) saygınlıkları yerine getiren içindir. Kötülük yapan ve saldıran birisinin elbisesi için saygınlık yoktur.*"

Bazı araştırmacılara göre ise, Kays b. Şeyb es-Sulmâ bir miktar ticaret malını İbn Halef'e satar. Alıcı, satıcının malının karşılığını vermek istemeyince adam Cumahoğulları kabilesine mensup bir adama gidip yardım ister. Olumlu bir cevap alamayınca kendisine yapılan haksızlığı dile getirmek için şu şiiri okur:

يال قصى كيف هذا في الحرام وحرمت البيت واعلاق الكرم
أظلم لا يُمنع مني من ظلم

"Ey Kusay! İmdada yetiş. Harem içerisinde bu nasıl olabilir! Hem de Kâbe'nin saygınlığı ve şerefının yüceliği bulunmasına rağmen. Haksızlığa uğruyorum da bana haksızlık yapana engel olunmuyor."

Bu haber Abbas b. Mirdas es-Sulemî'a'ya ulaştınca o da şu şiiri okur:

إن كان جارك لم تنفعك ذمته وقد شريت بكأس الذل أنفاسا

*"Eğer komşun sana güveniyle fayda vermediyse zillet kadehinden yudum yudum içmişsindir."*¹⁴

Sonunda Abbas ve Ebû Sufyân satıcıya yardım edip malını geri alırlar. Bu olay üzerine Kureyşliler Abdullah b. Cud'an'ın evinde toplanıp *"Mekke'de zulme karşı çıkacaklarına, Mekke'de birine zulüm yapıldığı zaman ona yardım edeceklerine ve haklarını koruyacaklarına"* dair bir antlaşma yaptılar.

Kureyşlilerin, Hilfu'l-Fudûl adını vererek yaptıkları bu antlaşmaya Hz. Peygamber de katılmıştır.¹⁵

2. Cahiliye Dönemi'nde Zubeyd kabilesine mensup birisi hem umre hem de ticaret yapmak için Mekke'ye gelir. Malını Sehmoğulları kabilesinden bir adama satar. Adam satın aldığı malı evine götürdükten sonra ortadan kaybolur. Bunun üzerine satıcı malını geri almak ister; fakat alamaz. Çaresiz kalan adam, yardım istemek amacıyla Sehmoğulları kabilesine gidip yardım ister.

13 Kusay, Kureyşlilerin ileri gelenlerindedir. Bazı kabileleri bir araya getirdiğinden kendisine bu manada *"mucemî / toplayıcı, birleştirici"* denilmiştir. (Selami, BAKIRCI, a.g.m.).

14 Şiirin devamı için bkz. Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 211.

15 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 210 –211.

Onlar, tüccara yardım etmek yerine ona hakaret ederler. Tüccar, malını geri almanın yolunun bu olmadığını anlar ve yardım istemek için Kureyşlileri ziyaret eder. Fakat Kureyşliler de ona yardım etmezler. Adam, Kureyşlilerin Kâbe'de toplantı halinde olduklarını görünce Ebû Kubeys dağına çıkıp mağduriyetini dile getiren aşağıdaki şiiri okur:

بيطن مكة نائي الدار والنفر	يا آل فهر لمظلوم بضاعته
يا آل فهوربين الحجر والحجر	ومحرم شعت لم يقض عمرته
فعادل أم ضلال مال معتمر	أقائم من بني سهم بخفرتهم

“Ey Fihr Kabilesi! Evinden ve kabilesinden uzakta, Mekke'nin ortasında ticaret malını kaybetmiş, ihramlı, başı açık ve umresini yapamamış bir mazlumun imdadına yetiş!”

Ey Fihr Kabilesi! İsmail (a.s.)'in hücresi ile Haceru'l-Esved arasında Sehmoğulları kabilesinin zimmetinde ikamet etmek mi, yoksa umre yapan birisinin malının kaybolmasıyla çekip gitmek mi?”

Adam inince Kureyşliler bu hadiseye fazla önem verirler. Hadiseyi kendi aralarında tartışır. Mutayyibinler, “Vallahi eğer biz bunda bulunursak Ahlâfları kızdırmış olacağız.” derler. Ahlâflar da “Vallahi biz bunu konuşursak Mutayyibinleri kızdırmış olacağız.” derler. Bunun üzerine Kureyşliler, derler ki: “Gelin Hilfu'l-Fudûl'u Mutayyibinler ve Ahlâflar olmaksızın yapalım.” Nihayet, Abdullah b. Cud'an'ın evinde toplanırlar. Hz. Peygamber de o günde onlarla beraberdi, kendisine henüz risalet görevi verilmemişti, o sıra 25 yaşındaydı. Onlara, o gün pek çok yemekler yaparlar. Toplantıya Benû Haşim, Benû Esed, Benû Zuhre ve Benû Teym kabileleri katılır. Kureyşliler toplantıda şu metin üzerinde anlatırlar: “Yemin ederiz ki, Mekke'de yerli olsun, yabancı olsun, hür olsun, köle olsun birine haksızlık yapıldığı zaman hakkını geri alıncaya kadar onunla birlikte olacağız, bizler ve başkaları tarafından yapılacak haksızlıklara meydan vermeyeceğiz.”¹⁶

3. Benû Haşim, Benû Mutalib, Benû Esed b. Abdu'l-'Uzza ve Teym b. Murre kabileleri, Mekke'nin tamamında ve Ehabîşliler'de¹⁷ bir mazlum onları yardımına çağırdığında ona yardım edeceklerine veya en azından bu gayreti gösterdikleri imajı vereceklerine veyahut biri için bir kişinin yanında faz-

¹⁶ Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğânî*, XVII, 211–212.

¹⁷ Kinane kabilesinin bir kolunu oluşturan Haşimioğulları, Huza'nın kolu olan Lihyan ve Mustalak kabileleri ile diğer bazı kabilelerin oluşturdukları Pakta Ehabîş denir. (Selami, BAKIRCI, a.g.m.).

la olarak bıraktıklarını alacaklarına faydalı işleri yapacaklarına – ki bununla Hilfu'l-Fudûl ismi verilmiştir - ve kabul edilmez ahlaksız davranışları yasaklayacaklarına, mazlumun hakkını zalimden alıncaya kadar yekvücut hareket edeceklerine ve denizin yünü ıslattığı müddetçe hayatta birbirlerine yardım edeceklerine Allah'ın adıyla yemin ederek ahitleşirler.¹⁸

4. Ebû Tamhan el-Kayniy kabilesine mensup Hanzala b. eş-Şâki adlı şair, yanında birkaç devesi olduğu halde Abdullah b. Cud'an et-Teymi'ye sığınır. Bunun üzerine Benû Sehm kabilesine mensup bir grup ona düşman olurlar ve üç devesini keserler. Hanzala b. eş-Şâki bu olayı duyunca kendi develerinin yerine onların üç devesini getirir ve onlara: “*Siz bundan daha fazlasına layıksınız.*” der. Bunun üzerine Benû Sehm kabilesine mensup grup o develeri de getirip keserler. Sonra ondan uzaklaşıp şarap içerler. Sarhoş olduklarında gidip onun bütün develerini getirirler. Develerin sahibi, Abdullah b. Cud'an'a gelip kendisinden yardım ister. Fakat Benû Sehm kabilesinin sahip olduğu güce ne Abdullah b. Cud'an ne de kabilesi sahiptir. Kendisine yardım edilmeyince oradan uzaklaşıp onları yeren şu şiiri okur:

ألا حنت المرقال واشتاق ربها تذكر أزمانا وأذكر معشر

“*Bilmiş olun ki, kervan (daki develer) inledi ve sahibi de (onu) özledi; o devem anılarını hatırlıyor, bense kabilemi hatırlıyorum*”¹⁹ sonra oradan ayrılıp gitti.

Lemis b. Sa'd el-Barki adında bir adam Mekke'ye gelir. Ubey b. Halef ondan bir miktar ticaret malını satın alır; fakat satıcıya haksızlık yapar. Bunun üzerine satıcı Kureyşlilerden yardım ister; ama kimse ona yardım etmez. Adam yalnız ve güçsüz olduğunu ifade etmek için şu şiiri okur:

أیظلمی مالی أبی سفاهة ویغیا ولاقومی لدي ولا صاحبی

“*Yanımda kabilem ve ailem olmadığı halde Ubey bana zulüm yaparak küstahça malımı mı alıyor?*”²⁰

Daha sonra Benû Zubeyd kabilesine mensup bir adam Mekke'ye gelir. Benû Sehm kabilesine mensup Huzayfe adındaki bir adam, ondan bir miktar ticaret malı satın alır. Fakat ona zulüm yapıp hakkını vermez. Sonunda satıcı Ebû Kubeys dağına çıkıp yüksek sesle şu şiiri okur:

18 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 213.

19 Şiirin devamı için bkz: Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 220.

20 Şiirin devamı için bkz: Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 220.

يا آل فهر لمظلوم بضاعته بيطن مكة نائي الدار والنفر
يا آل فهر لمظلوم ومضطهد بين المقام و بين الركن والحجر
إن الحرام لمن تمت كرامته ولا حرام لثوب الفاجر الغدر

“Ey Fibr Kabilesi! Evinden ve ailesinden uzakta, Mekke'nin ortasında eşyasını kaybetmiş bir mazlumun imdadına yetiş!”

Ey Fibr Kabilesi! Makam (-ı İbrahim), (Kâbe'nin) rükünleri ve hacet ('ul-esved'in) arasında bir mazluma haksızlık yapılıyor. Şüphesiz ki saygınlık, (Kâbe'de) saygınlıkları yerine getiren içindir. Şerefsiz ve aldatan biri için saygınlık yoktur.”

Zubeyr b. 'Abdulmutalib, bu olayı çok önemser ve şöyle der: “*Vallahi ben Mekke'nin en eski sakinlerinin başına gelen olayların bizim başımıza da gelmesinden korkarım.*” Daha sonra İbn Cud'an'a gidip - İbn Cud'an, o zaman da Kureyşlilerin eşrafından ve yaşlılarındandı. Her gün evinde bir deve keser ve bunu insanlara ikram ederdi; ayrıca Cahiliye Dönemi'nde içkinin haram olduğunu kabul edenlerdendi.²¹ - bu hadiseleri, Benû Sehm kabilesinin yaptığı haksızlıkları ve onların azgınlıklarını anlatır. Azgınlıklarından dolayı Benû Sehm kabilesinin başına iki olay gelmiştir. Birinci olay, Mekayislerin - ki onlar Kays, Makis ve Abdulkaysidi - yıldırım çarpmasıyla yanmalarıdır. İkinci olay ise şu idi: Benu Sehm kabilesine mensup bir grup Şam'dan gelirken Katî'a denilen bir suyun başında konaklarlar, şarabı kaplara döküp içerler, sonra da uyurlar. Bir miktar şarapları artmıştır. Siyah bir yılan gelip o şaraptan bir miktar içer, sonra kabın içine kusar. Topluluktakiler uyanınca o şarabı içerler ve zehirlenip ölürler.

Bu ve benzeri olaylar Zubeyr b. 'Abdulmutalib'e bu felaketleri hatırlatır. Sonunda Benû Haşim, Benû Mutalib, Benû Zuhre ve Benû Teym kabileleri toplanıp şu metin üzerinde antlaşırlar: “*Birine haksızlık yapıldığında hakkı kendisine verilinceye kadar birlikte hareket edeceğimize yemin ederiz.*”²²

5. Zebîd kabilesine mensup bir adam yanında bir miktar ticaret eşyası olduğu halde Mekke'ye gelir, malını As b. Vail satın alır. O, Mekke'de şeref sahibi biridir; fakat satıcının hakkını vermez. Bunun üzerine satıcı Hilfu'l-Ahlâf mensubu olan Zubeydilerden, 'Abdu'd-Dar, Mahzun, Cumâh, Sehm ve Adiy b. Ka'b'ı yardımına çağırır; fakat ona yardım etmezler. Satıcı durumun kötüleştiğini görünce, güneş doğarken ve Kureyşliler Kâbe'yi tavaf ederlerken Ebû Kubeys dağına çıkıp yüksek sesle şu şiiri okudu:

21 İbn Kesir, (Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 261.

22 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 219-220.

يا آل فھر لمظلوم بضاعته ببطن مكة نائي الدار والنفر
ومحرم اشعث لمن يقض عمرته يا للرجال وبين الحجر والحجر
إن الحرام لمن تمت كرامته ولا حرام لثوب الفاجر الغدر

“Ey Fihri Kabilesi! Evinden ve kabilesinden uzakta, Mekke'nin ortasında ticaret malını kaybetmiş, ihramlı, başı açık ve umresini yapamamış bir mazlumun imdadına yetiş!”

Ey Hacer (‘ul-esved)ve Hıcr Arasında Olan İnsanlar! Şüphesiz ki saygınlık (Kâbe’de) saygınlıkları yerine getiren içindir. Şerefsiz ve aldatan biri için saygınlık yoktur.”

Bunun üzerine Zubeyr b. ‘Abdumuttalib ayağa kalkıp “Bu niçin yapıldı?” der. Sonunda Benû Haşim, Benû Zuhre ve Benû Teym b. Murre kabileleri Abdullah b. Cud’an’ın evinde toplanırlar. Onlara yemekler yapılır. Toplantı sonunda: “Mekke’de yerli olsun, yabancı olsun birine haksızlık yapıldığı zaman hakkını geri alıncaya kadar onunla birlikte olacaklarına yemin ederler.” Kureyşliler de bunu Hilfu’l-Fudûl olarak isimlendirirler.²³

Bütün bunlardan, bu antlaşmanın amacının gerek Mekke halkından gerekse Mekke’ye gelen yabancılardan, Mekke’de zulme uğrayanların yanında olmak ve zalimden mazlumun hakkını alıncaya kadar mücadele etmek olduğunu anlıyoruz.²⁴

Hilfu’l-Fudûl Teşkilatı’na Katılan ve Katılmayan Kabileler

Kaynaklarda zikredildiğine göre Hilfu’l-Fudûl’a katılan kabileler şunlardır: Benu Haşim, Benu Mutalib, Benu Zühre, Benu Teym ve Benu Esed’dir.²⁵ Başka bir rivayete göre de Hilfu’l-Fudûl’a katılan kabileler şunlardır:

Benû Haşim, Benû Zuhre ve Benû Teym kabileleridir. Aşağıdaki şiir bu görüşü doğruluyor:

23 İbn Habîb, (Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî), *Kitabu’l-Munemmak fi Ahbari Kureys*, nşr, Hurşid Ahmed Faruk, Beyrut, 1985, s. 52; Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitabu’l-Eğânî*, XVII, 289; es-Suheyli, Ebu’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, er-Ravdu’l-Unuf fi Tefsîri Sireti’n-Nebeviyyi li İbni Hişâm, I-II, nşr. Abdurraûf Sa’d, Mısır, 1971, I, 156; İbnu’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec Abdurrahman, el-Vefâ bi Ahvali’l-Mustafa, I-II, nşr. Mustafa Abdulvâhid, Mısır, 1922, I 135; İbn Kesîr, (Ebu’l-Fidâ İsmail), *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, I-XVI, nşr. Muhammed Gazi-Abdurrahman Ladki, Beyrut,1996, I, 6; Köksal, Âsım, İslam Tarihi, I-XVIII, İstanbul, 1987, II, 133.

24 İbn Hişâm, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, III, 141.

25 Hamidullah Muhammed, “Hilfu’l-Fudûl”, *DİA*, XVIII, 31- 32, İstanbul, 1998.

تيم بن مرة إن سألت وهاشم وزهرة في دار ابن جدعان
متحالفون على الندي ماغردة ورقاء في فنن من جزع كتمان

“Teym b. Murre, Haşim ve Zuhrettu'l-Hayr (kabilelerini) soruyorsan onlar, Abdullah b. Cud'an'ın evinde toplanıp, “*Kitman dağındaki vadide, bir dalın üzerinde Verka kuşuna (haksızlık yapıldığında onun)çağrısına dahi cevap vereceklerine ant içtiler.*”²⁶

Hilfu'l-Fudûl'a katılanların içerisinde en önemli şahsiyet hiç şüphesiz Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Kaynaklarda geçtiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) o zaman bir rivayete göre yirmi²⁷ bir rivayete göre ise yirmi beş²⁸ yaşında idi. Hz. Peygamber bu antlaşmadan övgüyle söz ederek şöyle buyuruyorlar: “*Abdullah b. Cud'an'ın evinde yapılan antlaşmaya ben de katıldım. Benim için o antlaşmada bulunmak, kırmızı tüylü deve sürülerine sahip olmaktan daha sevimlidir. Orada Haşim, Zuhre ve Teym oğulları, denizler bir kıl parçasını ıslatacak kadar suya sahip oldukça mazlumlarla birlikte olmaya ant içmişlerdir. Ben o antlaşmaya bugün dahi çağrılısam icabet ederim.*”²⁹

Hilfu'l-Fudûl'da bulunmuş olanlar, bununla iftihar ettikleri gibi, onların torunları da dedelerinin bu hareketleri ile iftihar ederlerdi. Hilfu'l-Fudûl'da bulunmamışların torunları ise babalarının bu yoldaki nasipsizliğinden üzüntü duyarlardı.

Yakubi'ye göre, 'Abduddar, Mahzum, Cumah, Sehm ve 'Âdiy Oğulları Hilfu'l-Fudûl'a katılmadıkları gibi bu yolda başkalarına da engel olmuşlar, hatta bir sığır kesip kanına ellerini batırmak suretiyle ona girmeyeceklerine yemin de etmişlerdi.

Diğer taraftan, İbn İshak'a göre Hilfu'l-Fudûl'da 'Abdu's-Şems kabilesiyle Nevfel kabilesi de bu teşkilatta bulunmamıştır. Kureyşin en bilgili kişile-

26 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 214.

27 İbn-i Sa'd, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, I, 53.

28 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 212.

29 İbn Hişâm, Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (I-IV), nşr. Mustafa Sekka vd. Beyrut, 1992, I, 111; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I, 129; İbn Habîb, Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Kitabu'l-Munemmak fi Ahbari Kureyş*, Nşr. Hurşid Ahmed Faruk, Beyrut, 1985, s. 53; el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilu'n-Nubuvve ve Marifetu Ehvâli Sahibi's-Şerî'a*, I-VII, nşr. Abdulmutî', Kalaci, Beyrut, 1985, VI, 596; es-Suheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, *er-Ravdu'l-Unuf fi Tefsiri Sireti'n-Nebeviyyi li İbni Hişâm*, I-II, nşr. Abdurraûf Sa'd, Mısır, 1971, I, 158; İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *el-Vefâ bi Ahvali'l-Mustafa*, I-II, nşr. Mustafa Abdu'l-Vâhid, Mısır, 1922, I, 137; Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 211-212-215; İbnu'l-Esir, ('İzzuddîn Ebu'l-Hasan 'Ali), *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XIII, nşr. C. J. Tornberg, Leiden, 1853-1867, II, 41.

rinden olan Muhammed b. Cubeyr, Abdullah b. Zübeyr'in ve halkın, halife Abdülmelik b. Mervan'ın huzurunda toplandığı zaman, halifenin huzuruna girmişti. Muhammed b. Cubeyr içeri girince, halife Abdülmelik ona: “*Ey Ebû Said! Biz ve siz, yani 'Abduş-Şems ve Nevfel kabileleri Hilfu'l-Fudûl'da bulduğumuz mu?*” diye sorar. Muhammed b. Cubeyr de: “*Sen bunu daha iyi bilirsin.*” der. Abdülmelik: “*Ey Ebû Said! Sen bu konuda gerçek olanı bana haber ver.*” der. Bunun üzerine Muhammed b. Cubeyr: “*Hayır! Vallahi bulunmadık. Biz ve siz ondan çıktık.*” cevabını verir. Halife Abdülmelik de: “*Doğru söyledin.*” diyerek onu tasdik eder.³⁰

Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı'nın Etkileri

Cahiliye döneminde böyle bir teşkilatın toplum üzerindeki etkisinin ne kadar olduğu sorusu akla gelebilir. Her şeyden önce cemiyetlerin, toplum hayatında, “kamuoyu” oluşturma görevini üstlendikleri gerçeğini görmezlikten gelemeyiz. Günümüzdeki cemiyetlerin çalışma amaçları da böyledir. Bunlar yaptıkları çalışmalarla kamuoyunu oluşturur, büyük kitleleri yanlarına çeker, toplumun hassasiyetlerini ve tepkilerini yaptırım gücü hüviyetine kavuşturmak gibi önemli bir rol oynarlar.

Hilfu'l-Fudûl, haksızlığa karşı mücadele ettiği için, geniş halk kitlelerini yanına çekmiştir. Bu şekilde bir yaptırım gücüne sahip olmuştur.

Cahiliye döneminde insanlara zulüm ve haksızlık eden kimseler, genellikle zengin ve itibarlı kimselerdi. Bunlar bu imtiyazlarını kullanarak toplumun üzerinde hegemon bir güçle toplumu hâkimiyet altına almaya çalışmışlardır. Olumsuz bir şey yaptıklarında, bunlara karşı toplum sessiz kalıyordu. Zaten tepki göstermeleri halinde başlarına her türlü felaket gelmekteydi.

Her sosyal yapıda olduğu gibi, Cahiliye toplumunda da sosyal, siyasi ve iktisadi hayatta söz sahibi kimseler, zenginler ve zinnüfus sahipleriydi. Fakat böylesi bir gücü elinde bulunduran insanlar, bu zorba tavırlarıyla kendi elleriyle kendi onur ve şerefine gölge düşürüyorlardı.

İtibarlı kimselerin Hilfu'l-Fudûl Sözleşmesi gibi, toplumda huzur ve güven ortamını hedefleyen bir sözleşmeyi imzalamaları diğer insanlar üzerinde büyük etki bırakacak, güçsüz ve kimsesiz insanların desteğini de alacaktı. Yani zengin ve itibarlı kimseler, toplumu karşılığın almamak için hareketlerini kontrol etmek zorunda kalacaklardı.

Yukarıda saydığımız bu iki sebepten dolayı Hilfu'l-Fudûl teşkilatı haksızlıklara karşı mücadele etmiş ve mücadelesinde de başarılı olmuştur.

30 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğani*, XVII, 216; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye* III, 142-143.

Hilfu'l-Fudûl teşkilatı, çeşitli olaylar sebebiyle sarsılan Mekke'nin imajını yenilemiş ve Arap yarımadasındaki itibarını olumlu yönde değiştirmiştir.

Hilfu'l-Fudûl Teşkilatının Yaptığı İcraatlar

Hilfu'l-Fudûl teşkilatının, görevi çerçevesinde Mekke'de haksızlıklar karşısındaki tutumu hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır.

Bunlardan biri, Sumale kabilesine mensup bir tüccar, Mekke'nin ileri gelenlerinden birisi olan Ubey b. Halef'e bir miktar ticaret malını satar; fakat malının karşılığı olan parayı alamaz. Çaresiz kalan satıcı, Hilfu'l-Fudûl'e başvurur. Teşkilat mensupları satıcıya, Ubey'e gidip parasını tekrar istemesini, vermediği takdirde kendilerinin bizzat gelip alacakların bildirmesini söylerler. Bunun üzerine Ubey, tüccarın malının karşılığını hemen öder.³¹

Diğer biri ise; Has'am kabilesine mensup Yemenli bir tüccar hac maksadıyla kızını yanına alarak Mekke'ye gelir, kızının güzelliği dillere destandır. Şehrin zengin ve nüfuz sahiplerinden olan Nubeyh b. Haccac, kızı görür görmez ona âşık olur ve kızı babasının elinden zorla alıp kaçıır. Has'am ne yapacağını şaşırılmış bir halde "*Yahu! Bana yardım edin!*" diye feryat etmeye başlar. Kendisine "*Git, Hilfu'l-Fudûl teşkilatından yardım iste.*" diye tavsiyede bulunulur. Has'am telaşlı bir şekilde Kâbe'ye gidip: "*Ey Hilfu'l-Fudûl Mensupları!*" diye bağırmağa başlar. Bu bağırışını duyan herkes, kılıcını çekip yanına koşarak: "*Sana ne oldu?*" diye sorarlar. Has'am onlara: "*Nubeyh bana zulmetti, kızımı zorla elimden aldı.*" der. Hilfu'l-Fudûl teşkilatı mensupları, yanlarına Has'am'ı alarak Nubeyh b. Haccac'ın evine giderler. Nubeyh, korkuyla dışarı çıkınca kendisine: "*Yazıklar olsun sana! Biliyorsun ki bizim bu hususta ahdimiz vardır. Haydi, kızı çabuk çıkar!*" derler. Nubeyh, "*Peki çıkarayım; fakat ne olur ondan bir kere faydalanayım.*" diye ısrar eder. Fakat onun bu ısrarına Hilfu'l-Fudûl teşkilatı "*Hayır!*" diyerek karşı çıkar. Çaresiz kalan Nubeyh, kızı teslim etmek zorunda kalır.³²

Bir başka olayda ise, Eraş kabilesine mensup bir adam Mekke'ye gelip Ebû Cehil'e bir miktar mal satar. Fakat Ebû Cehil adamın parasını ödemez. Ebû Cehil'in, Hz. Peygamber'e olan düşmanlığını bilen bir müşrik, alay etmek maksadıyla mağdur olan tüccara o sıra Kâbe'de bulunan Hz. Peygamber'i göstererek ona başvurduğu takdirde kendisine yardım edeceğini söyler. Bunun üzerine adam, Hz. Peygamber'e gidip olayı anlatır ve kendisinden yardım ister. Hz. Peygamber, tüccarla beraber Ebû Cehil'in evine gider ve herhangi bir güçlükle karşılaşmadan parayı alır.³³

31 Hamidullah Muhammed, "Hilfu'l-Fudûl", *DİA*, XVIII, 31- 32, İstanbul, 1998.

32 Hamidullah Muhammed, "Hilfu'l-Fudûl", *DİA*, XVIII, 32, İstanbul, 1998.

33 Hamidullah Muhammed, "Hilfu'l-Fudûl", *DİA*, XVIII, 32, İstanbul, 1998.

Hız. Peygamber ve Ebû Cehil ile ilgili diğer bir olay da şöyle gelişmiştir: Zubeyd kabilesine mensup bir tüccar, malını satmak için Mekke'ye gelir. Ebû Cehil diğer tüccarların ondan alışveriş yapmalarına engel olur ve malına düşük bir fiyat verir. Çaresiz kalan satıcı Hz. Peygamber'e başvurarak kendisine yardım etmesini ister. Hz. Peygamber bu malı, sahibinin istediği fiyattan üç kat daha fazla fiyata satın alır. Daha sonra Ebû Cehil'in yanına gidip ona Hilfu'l-Fudûl'u hatırlatarak aynı şeyi bir daha yapmaması için kendisini uyarır. Ebû Cehil de yapılan bu işe ses çıkarmaz.³⁴

Bu son iki olay Hz. Peygamber'in peygamberliğinden sonra meydana gelmiştir. Hz. Peygamber, bu dönemde güçlü değildi. Ebû Cehil rahatlıkla duruma müdahale edebilirdi. Diğer taraftan bu olay, o zamanlarda da Hilfu'l-Fudûl teşkilatının varlığını sürdürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Hilfu'l-Fudûl teşkilatı tesirini, kuruluşundan yıllarca sonra da devam ettirmiştir. Muaviye b. Ebu Sufyan'ın hilafeti devrinde, Medine valisi olan yeğeni Velid b. Utbe ile Hz. Hüseyin arasında bir mal konusunda anlaşmazlık çıkar. Hz. Hüseyin (r.a.), Muaviye'nin yanından gelirken yolda Abdullah b. Zubeyr ile karşılaşır. Hz. Hüseyin Abdullah b. Zubeyr'e Muaviye'nin kendisine zulüm yaptığını ve hakkını vermediğini anlatır. Hz. Hüseyin: *"Muaviye'ye söyle, üç önerimden birini seçsin. Eğer bunlardan birini seçmezse, dördüncü önerim savaştır."* der. *"Ya sen ya da İbn Ömer, benimle onun arasını yap, ya hakkım olduğunu kabul etsin, sonra onu benden istesin, ben de o malı ona vereyim, ya da o malı benden satın alsın. Eğer bunlardan birisini kabul etmezse, Allah'a yemin ederim ki onu Hilfu'l-Fudûl'a çağırırım."* Abdullah b. Zubeyr de: *"Allah'a yemin ederim ki, eğer beni ona çağırırsan, ben oturuyorsam ayağa kalkarak, ayakta isem yürüyerek, yürüyorsam koşarak gelirim. Birlikte ölünceye veya hakkını alıncaya kadar seninle beraber olurum."* der. Daha sonra Muaviye'ye gidip: *"Ben yolda Hz. Hüseyin ile karşılaştım, sana üç öneri sundu. Eğer bunları kabul etmezsen dördüncüsü de savaştır."* der. Muaviye: *"Savaşa gerek yok. Sen onunla karşılaştığında o kızgın idi. Öyleyse üç önerisini bana söyle."* der. Abdullah b. Zuber, *"Birincisi benim veya İbn Ömer'in seninle onun arasını yapmak."* Muaviye: *"Sen veya İbn Ömer veya ikiniz birlikte benimle onun arasını yapınız."* Zuber: *"İkincisi o malın onun hakkı olduğunu kabul etmen, sonra da o malı ondan istemendir."* Muaviye: *"Ben o malın onun hakkı olduğunu kabul ediyorum ve o malı ondan istiyorum."* Zuber: *"Üçüncüsü, o malı ondan satın almandır."* Muaviye: *"Ben o malı ondan satın aldım."* der. Sıra dördüncü öneriye gelince Zuber, Muaviye'ye : *"Hz. Hüseyin, beni Hilfu'l-Fudûl'a çağırırsa elbette ona icabet ederim."* der. Bunun üzerine Muaviye: *"Bizim buna ihtiyacımız yoktur."* der. Sonunda Velid b. Utbe Hz. Hüseyin'in malını kendisine geri verir.³⁵

34 Hamidullah Muhammed, "Hilfu'l-Fudûl", *DİA*, XVIII, 32, İstanbul, 1998.

35 Ebû'l-Ferec el-İsfahani, *Kitabu'l-Eğanı*, XVII, 218; İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, II,41-42; İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviye* III, 142; İbn Kesir, I,161.

Hilfu'l-Fudûl Teşkilatının Daha Sonraki Dönemlerde Devam Etmemesinin Sebebi

Hilfu'l-Fudûl teşkilatının daha sonraki dönemlerde devam etmemesinin nedeni bu antlaşmaya yeni katılımların imkânsız olmasıdır. Bu teşkilat kurulurken daha sonraki dönemlerde de isteyenlerin katılabileceğine dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bundan dolayı Emevi hanedanının son mensuplarının da ölmesi üzerine bu antlaşma sona ermiştir.³⁶

Hilfu'l-Fudûl Teşkilatının Değerlendirilmesi

Cahiliye Dönemi Arapları arasında gerçekleşen en önemli ve en faziletli sözleşme olan Hilfu'l-Fudûl sözleşmesi, insan hakları bağlamında bakıldığında çok önemli bir olaydır. İnsanın insanca yaşaması için elzem olan; yaşamak, mal-mülk edinmek, eğitim, fikir, vicdan ve din hürriyeti vb. haklara her insan sahiptir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde yayınlanan 30 maddelik İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile İslam Konseyi'nin yayınladığı 23 maddelik İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi insanca yaşamaya matuf hareketlerdir. Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı bu nevi hareketlerin temelini oluşturmuştur. Hilfu'l-Fudûl sözleşmesinin yukarıda zikrettiğimiz her iki beyannameden farkı, teoride kalmayıp pratik hayatta uygulanmış olmasıdır. Bu teşkilat, mensupları tarafından konulan prensipler doğrultusunda faaliyetlerini gerçekleştirmiştir ve yapılan icraatlarla alakalı bazı örnekleri de yukarıda zikrettik. Ama İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin teoride kaldığını ya da egemen güçlerin menfaatleri doğrultusunda işletildiğini dolayısıyla mazlumların hakkını korumaktan çok uzak olduğunu görmekteyiz. Hilfu'l-Fudûl'un bize gösterdiği prensip, insanların insanca yaşaması için insani değerlerde insanlarla bir araya gelmektir.

Ehli vicdan sahibi insanın “Ne kadar kuvvetli olursa olsun tüm zalimlere karşı koymak ve ne kadar kuvvetsiz ve zayıf olursa olsun her zaman mazlumun yanında yer almak” ilkesini hayatında tatbik etmesi gerekir. Belli bir kategoriye giren meslek gruplarının, örneğin işçi-memur sendikalarının haklarını korumaya yönelik faaliyetler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu anlamda Hilfu'l-Fudûl'u referans almaları mümkündür. Bu sözleşmeyi bir çeşit sendikacılık olarak kabul etmenin mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Hilfu'l-Fudûl örneğinden hareketle, barış esasına dayanan milletlerarası kuruluşlara Müslümanların katılmasının mümkün olduğu görüşünderiz. Söz konusu kuruluş, Kur'an'da ifade edilen tabirle “musta'zaf” insanların içinde buldukları sıkıntılardan kurtulmasını hedefliyorsa böyle bir kuruluşu katıl-

36 Hamidullah Muhammed, “Hilfu'l-Fudûl”, *DİA*, XVIII, 32, İstanbul, 1998.

mak daha da büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla yeryüzünde cereyan eden zulüm, işkence, hak ihlalleri ve kan dökülmelerine karşı Müslümanların gayrimüslimlerle bir araya gelip gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir. Müslümanların, bu amaçla gerek Yahudilerle gerek Hristiyanlarla ve gerekse diğer gruplarla bir araya gelmelerinde dinen bir sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber, putperest Mekkelilerin oluşturdukları Hılfu'l-Fudül teşkilatına davet edildiğinde hiç tereddüt etmeden katıldığını ve İslami dönemde de davet edilmesi halinde katılacağını ve o cemiyette alınan kararların tamamını kabul ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber bu teşkilatın faaliyetlerinde bizzat icra edenler arasında bulunmuştur. Hz. Peygamber'in bu teşkilata iştirak etmesi günümüz Müslümanları açısından bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla insan haklarını koruma anlamında herkesle meşru ilkeler çerçevesinde bir araya gelmek Müslümanların görevidir.

Sonuç

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Hılfu'l-Fudül teşkilatı Cahiliye Dönemi'nde kurulmuş bir teşkilattır. Cahiliye Dönemi Araçlarının siyasi, sosyal, ekonomik ve dini durumlarını göz önünde bulundurduğumuzda bu teşkilatın kurulmasının nedeni daha iyi anlaşılacaktır.

Teşkilata baktığımızda, teşkilatın kuruluş amacının ilk önce ekonomik sebeplere dayandığını görmekteyiz. Çünkü Mekke'de haksızlık, zulüm başını almış gidiyordu. Mekke'ye hac yapmak ya da ticaret yapmak amacıyla gelenlerin can ve mal güvenlikleri tehlikede idi, mallarına zorla el konuluyordu. Bu da, Mekke'ye hac yapmak ya da ticaret için gelen tüccarları korkutuyor ve tüccarların başka şehirlere yönelmelerine sebep teşkil ediyordu. Dolayısıyla Mekkeliler zarara uğruyordu. Mekke'nin ileri gelenleri bu olumsuz duruma el koymak ve zararlarını telafi etmek istiyor ve bu nedenle de yabancı tüccarları tekrar Mekke'ye çekmeye çalışıyorlardı. Bunu sağlamak için de her şeyden önce tüccarlara, canlarına ve mallarına herhangi bir zararın gelmeyeceğine dair güvence vermeleri gerekiyordu. İşte bundan dolayı Kureyşliler kendi aralarında toplanıp Mekke'ye gelenlerin canlarına ve mallarına herhangi bir zararın gelmeyeceğine dair adı geçen antlaşmayı ilan ettiler.

Teşkilatın kuruluşunun ikinci amacı da gerçekten mazlumların hakkını korumaktır. Mekke'de gerek Mekke ahalisinden gerekse dışarıdan gelenlerden zayıf olanlara haksızlık yapılıyordu. Bu teşkilatın kurulması sonucu mazlumların hakkı az da olsa korunmuştur. İşte bu teşkilat, böyle olumsuz bir davranışı önlemeye çalışmış olmasıyla etkili olmuştur.

Bu teşkilatın önemini artıran önemli bir husus da hiç şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamber bundan övgüyle söz ederek İslami dö-

nemde de böyle bir teşkilata çağrılıysaydı icabet edeceğini söylemiştir.

Cahiliye Dönemi'nin birtakım örf ve adetlerini ıslah etme yoluna gitmiş olan İslamiyet, Hifu'l-Fudul teşkilatının faaliyetlerini de uygun bulmuştur. Dolayısıyla bu teşkilat, daha sonraki dönemlerde de tesirini uzun yıllar sürdürmüştür. Kurulduğu dönemde meydana gelen bir takım olaylara çözüm getirmiştir.

Görüldüğü kadarıyla Hilfu'l-Fudul cemiyeti, Arapların tarihi açısından da önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca Hazreti Peygamber'in hayatını anlatan kitapların çoğunda bu müesseseden bahsedilmesi bu teşkilatın önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin, "Hilfu'l-Mutayyebîn", *DİA*, XVIII, 32, İstanbul, 1998.
- Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, (I-IV), İstanbul, 1305.
- Bakırcı, Selami, "Araplarda Kabile Yapısı", *AKEV*, Yıl 3, Sayı 11, Kasım 2001 – Ocak 2002.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilu'n-Nubuwwa ve Marifetu Ehvali Sahibiş-Şeria*, Beyrut, 1985
- Cevherî, (Ebû Nasr İsmail b. Hammâd), *Tâcu'l-Luğa*, I-II, 1382, II, 16
- Ebû'l-Ferec el-İsfahanî, (Alî b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî), *Kitabu'l-Eğânî*, I-XXV, (3. Baskı), Daru's-Sekâfe, Beyrut, 962-1964.
- Hamidullah Muhammed, "Hilfu'l-Fudûl", *DİA*, XVIII, 31- 32, İstanbul, 1998.
- _____, *İslam Peygamberi*, I-II, çev, Salih Tuğ, (5.Baskı), İstanbul, 1993.
- İbn Habîb, (Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî), *Kitabu'l-Munemmak fî Ahbari Kureys*, Thk, Hurşid Ahmed Faruk, Beyrut, 1985
- İbn Hişâm, Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (I-IV), Nşr. Mustafa Sekka vd. Beyrut, 1992.
- İbn Kesîr, (Ebu'l-Fidâ İsmail), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (I-XVI), nşr. Muhammed Gazi Abdurrahman Ladki, Beyrut, 1996.
- İbn Manzur, (Celalu'd-Din Muhammed Mukerremu'l-Ensâri), *Lisanu'l-Arap*, "hlf" md, (I-XV) Beyrut, tsz, nşr. Kosta Tomas ve Şurekah, Kahire, 1890.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-IX, Beyrut, tsz.
- İbni Kesir, (Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I-IV, nşr. Mustaf Abdulvâhid, Beyrut, 1976
- İbn-i Sa'd, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-X, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, tsz.
- İbnu'l-Cevzî, (Ebu'l-Ferec Abdurrahman), *el-Vefâ bi Ahvali'l-Mustafa*, (I-II), nşr. Mustafa Abdulvâhid, Mısır, 1922.

İbnu'l-Esir, (İzzuddin Ebu'l-Hasan 'Ali), *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XIII, nşr. C. J. Tornberg, Leiden, 1853-1867.

el-İsfehânî, Râgıp, *Mu'cemu Mufredâti Elfâzi'l-Kuran*, nşr. Nedim Maraşlı, Dâru'l-Katibi'l-Aza, tsz.

Köksal, Âsım, *İslam Tarihi*, (I-XVIII), İstanbul, 1987, II/133.

Mücteba, Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, İstanbul, 1980.

es-Suheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, *er-Ravdu'l-Unuf fi Tefsiri Sireti'n-Nebeviyyi li İbn-i Hişâm*, I-II, nşr. Abdurraûf Sa'd, Mısır, 1971.

Yılmaz, İbrahim, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.

ez-Zebîdî, (Muhibuddin Ebû Feyz), *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kamus*, I-X, Dâru'l-Fikr, 1308.